Alkmaar

17 Van producten naar diensten: leven-lang-lerendiensten en open leermiddelen

Rob Koper en Robert Schuwer

De Open Universiteit Nederland positioneert zich in haar missie als dé universiteit voor leven-lang-leren. In het instellingsplan voor de periode 2006-2009 wordt gesteld dat 'mensen niet meer kunnen volstaan met eenmalig verworven kennis en competenties. Een leven-lang-leren wordt de norm: kennis en competenties worden een leven lang bijgeschaafd en ontwikkeld'. Het streven is om een leerinfrastructuur te realiseren die in alle behoeften kan voorzien in het spectrum van informeel, non-formeel en formeel leren. Deze infrastructuur moet toegankelijk zijn in allerhande contexten van werken en leven: thuis, op het werk, op school, onderweg of elders. De missie is om leren en kennisuitwisseling te intensiveren en een integraal onderdeel te maken van het leven en werken van iedere volwassene in alle levens- en loopbaanfasen. Het moet minder schools, meer plaatsvinden in leernetwerken waarin ervaring wordt uitgewisseld, opener, flexibeler, meer op maat, veel gerichter en veel efficiënter.

Om dit te verwezenlijken zijn we bezig met het inrichten van een structureel en groeiend aanbod van nieuwe leven-lang-lerendiensten en - in het verlengde daarvan - het beschikbaar stellen van open leermiddelen (open educational resources). Deze diensten en open leermiddelen spelen in op de vragen die individuen en organisaties hebben op het gebied van competentie- en kennisontwikkeling en zijn met name gericht op het verbeteren van de inzetbaarheid van mensen op de arbeidsmarkt. Om deze diensten te kunnen realiseren, zullen verschillende spelers moeten samenwerken. Dit is nodig om het uiteindelijke resultaat te bereiken: meer en beter inzetbare mensen, maar ook het stimuleren van de menselijke vermogens voor innovatie, onderzoek, samenwerken en ondernemen. Juist in deze tijden van economische crisis kunnen deze diensten een cruciale rol gaan spelen. Het onderstreept ook de maatschappelijke positie van de Open Universiteit Nederland, als een partij die een onmisbare rol speelt in de ontwikkeling van onze kennissamenleving.

Open leermiddelen

Open leermiddelen zijn een feit sinds het Massachusetts Institute of Technology (MIT) in 2001 begon met het gratis via internet beschikbaar stellen van hun cursusmateriaal. Daarna hebben talloze instituten in de wereld dit voorbeeld gevolgd.

Het begrip 'open' heeft in deze context een betekenis die meer omvat dan 'gratis'. Wiley (2007) geeft de volgende omschrijving:

Open leermiddelen is materiaal waarbij een gebruiker vier rechten heeft:
- Reuse – hergebruik van het materiaal zoals het wordt aangeboden
- Redistribute – delen van het materiaal met derden
- Revise – aanpassen van het materiaal aan de lokale gebruikscontext
- Remix – combineren van het materiaal met andere elementen

Redenen waarom instituten zijn begonnen met het open beschikbaar stellen van hun leermiddelen zijn er velerlei. Stein (2009) noemt de volgende redenen:

- Strategisch: aanpassen van de onderwijspraktijk aan een veranderende wereld, gedreven door de mogelijkheden van internet, kan de levensvatbaarheid van een onderwijsinstituut verhogen. Denk hierbij met name aan de opkomst van sociale netwerkhulpmiddelen, zoals Facebook, Flickr en Youtube, die een meer open benadering voor het delen van informatie, ervaring en bronnen tot gevolg heeft.

- Pedagogisch: door leermiddelen te delen wordt de aandacht voor kwaliteit vergroot. Het aanpassen of remixen van leermiddelen kan de kwaliteit van dat leermiddel verhogen. Het gebruik van nieuwe technologieën kan de betrokkenheid van lerenden vergroten.

- Economisch: kostenbesparing voor het onderwijsinstituut door hun eigen leermiddelen digitaal te archiveren en het vervolgens te delen en hergebruiken binnen het instituut en tussen peers.

- Idealistisch: beschikbaar stellen van leermiddelen en het verzorgen van onderwijs voor mensen in de hele wereld, met speciale aandacht voor derdewereldlanden en mensen die geen toegang hebben tot onderwijs van hoge kwaliteit in hun lokale situatie (bijvoorbeeld mensen die woonachtig zijn in afgelegen gebieden).

De meeste initiatieven in de eerste jaren richtten zich op het doen hergebruiken van de open leermiddelen (docentgecentreerd). Sinds 2008 is er een beweging gaande waarbij open leermiddelen meer op de lerende gericht worden, waarbij zaken als zelfstudiemateriaal, ondersteuning via sociale software en het aanbieden van een juiste multimediale mix van leermiddelen belangrijke aspecten zijn.
De Britse Open University speelt hierin een belangrijke rol, mede door haar Openlearn platform.
Vanaf het begin zijn veel initiatieven op dit gebied gefinancierd door de William and Flora Hewlett Foundation uit de Verenigde Staten. Mede hierdoor heeft de stichting ook grote invloed gehad op de richting waarin de wereld van open leermiddelen zich ontwikkeld heeft. Zo is Creative Commons, een organisatie die licenties voor het publiceren van open leermiddelen ontwikkelt en verspreidt, mede gefinancierd door de Hewlett Foundation.

Spinoza onderwijs via OpenER

De Open Universiteit is een van de voortrekkers van open leermiddelen in Nederland. Sinds 2003 publiceert het Ruud de Moor Centrum van de Open Universiteit al haar instrumenten, kennisbanken en materialen voor de professionalisering van leraren gratis op internet (zie http://portal.rdmc.ou.nl). In 2006 volgde de Open Universiteit het voorbeeld van MIT door de publicatie van korte zelfstudiecursussen in OpenER (http://www.opener.ou.nl; momenteel zijn er 25 cursussen online). Allerlei soorten onderzoeksuitkomsten, zoals wetenschappelijke artikelen, conferentiebijdragen, mastertheses en proefschriften, zijn vrij beschikbaar op Dspace (http://dspace.ou.nl/). Als spin-off van OpenER worden in samenwerking met de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) open cursussen gepubliceerd rondom het gedachtegoed van winnaars van een Spinozapremie (http://www.spinoza.ou.nl).
Voor de Open Universiteit waren vooral idealistische en strategische motieven de reden om te starten met een experiment rondom open leermiddelen.
Voor het Ruud de Moor Centrum staat in de opdracht van het Ministerie van OCW dat alle door het centrum ontwikkelde producten om niet beschikbaar moeten zijn voor de doelgroep (lesgevenden in alle onderwijssectoren). Merk op dat de term 'open beschikbaar' niet gebruikt is in die opdracht. Het is daardoor bijvoorbeeld onduidelijk of de producten mogen worden doorontwikkeld door derden (al dan niet voor commerciële doeleinden).
Mede door het OpenER-experiment is het denken in Nederland over open leermiddelen gestimuleerd. Einde 2008 heeft minister Plasterk het Wikiwijs-project gelanceerd. Dat project beoogt een nationale infrastructuur te implementeren waar leraren uit alle sectoren (primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs) leermiddelen ontwikkelen die vrij beschikbaar worden gesteld voor gebruik door iedereen. Als dit gerealiseerd wordt, is Nederland het eerste land ter wereld waar een dergelijk nationaal initiatief van de grond komt. Dat zal de wereldwijde ontwikkelingen op dit gebied een belangrijke impuls geven. De Open Universiteit is in dit project een van de twee penvoerders, waarbij het Ruud de Moor Centrum binnen de Open Universiteit de grootste rol zal vervullen in dit project.

Ook internationaal is de Open Universiteit vertegenwoordigd. We zijn lid van het Open Courseware Consortium, een samenwerkingsverband van meer dan tweehonderd instituten voor hoger onderwijs en daaraan geassocieerde organisaties van over de hele wereld. Samen houden zij zich bezig met het creëren en het delen van een brede en diepgaande verzameling van open leermiddelen.
De missie van het Open Courseware Consortium is het bevorderen van onderwijs en het ondersteunen van mensen wereldwijd door middel van open leermiddelen. Daarnaast vervult de Open Universiteit een centrale rol in het project MORIL van de European Association of Distance Teaching Universities (EADTU), waarin gestreefd wordt naar de verspreiding van meertalige open leermiddelen. Ten slotte geeft de Open Universiteit leiding aan een taskforce Open Educational Resources van de International Council for Open and Distance Education (ICDE).

De hamvraag in 'open leermiddelenland' is: is er leven na de (veelal extern gefinancierde) pilotfase? Allerlei ideeën en modellen ontstaan bij deze zoektocht. Veelal is de basis daarbij de creatie van niet-gratis diensten rondom de open leermiddelen. De opbrengst hiervan moet de gederfde verkoopinkomsten van de open leermiddelen kunnen compenseren. Ook de Open Universiteit is geconfronteerd met deze vraag toen medio 2008 de initiële financiering van het OpenER-experiment afliep. Een interne taskforce heeft zich gebogen over de vraag hoe een strategie voor de Open Universiteit er uit zou moeten zien als de instelling wil voortgaan met het aanbieden van open leermiddelen, en welke rol en plaats open leermiddelen dan in die strategie zouden moeten hebben. In het voorstel van de taskforce zou de Open Universiteit zich moeten transformeren naar een dienstenorganisatie, waarbij het streven is naast open leermiddelen ook vrij beschikbare hulpmiddelen aan te bieden aan de leven-lang-lerende.
In de volgende paragraaf zal dieper worden ingegaan op de te ontwikkelen diensten en de hulpmiddelen.

Leven-lang-lerendiensten

Het huidige aanbod van bachelor- en masteropleidingen van de Open Universiteit vormt een belangrijke eerste stap in het aanbieden van flexibel, formeel onderwijs dat op ieder moment in het leven kan worden gevolgd om een eerste, tweede of derde diploma te behalen in de vakgebieden die wij aanbieden. Daarnaast kan men zich inschrijven voor losse modules die in de bama-context worden ontwikkeld om kennis op bepaalde gebieden bij te spijkeren. Met dit aanbod bereiken we momenteel ongeveer 33.000 mensen per jaar. Naast deze groep mensen willen we echter iedere Nederlander kunnen bedienen die met specifieke vragen zit op het gebied van competentie- en kennisontwikkeling en verbeterde inzetbaarheid. Daarbij wil de instelling inspelen op de maatschappelijke tendens dat er steeds meer hoger opgeleiden nodig zijn, dat competenties permanent moeten worden bijgeschaafd en dat mensen steeds meer verschillende beroepen en functies vervullen gedurende hun leven. Deze groepen kunnen we niet bereiken met een aanbod aan bachelor- en masterprogramma's en losse cursussen zoals we die nu bieden. Om een paar redenen te noemen:

- Iemand die bij ons wil studeren kan momenteel kiezen uit een relatief beperkt aanbod van cursussen, trajecten en opleidingen. Als de gewenste opleiding of cursus niet in het aanbod zit, kunnen we op dit moment niet veel voor de student betekenen.

- Ondanks het feit dat we heel wat meer flexibiliteit hebben ingebouwd dan de traditionele onderwijsinstellingen, leggen we toch ook nog heel wat restricties op die vaak niet passen bij de specifieke behoeften, mogelijkheden of gebeurtenissen van volwassenen in hun leven en werksituatie.

- Met name bij opleidingen is het doel dat studenten deze zo snel en efficiënt mogelijk afronden: levenslang ingeschreven staan voor een bachelor- of masterprogramma is natuurlijk niet de bedoeling. Dit staat op gespannen voet met de wens dat we studenten een leven lang willen kunnen bedienen bij hun competentieontwikkeling.

- Ons aanbod richt zich tot nu toe primair op individuen en in veel mindere mate op bedrijven, organisaties, verenigingen en overheden die met specifieke vragen zitten rond de competentieontwikkeling van hun personeelsbestand of van hun leden.

De conclusie is: als we meer mensen willen bedienen, dan is het noodzakelijk dat we een dienstenpakket aanbieden dat inspeelt op de vraag van organisaties en individuen op het gebied van leven-lang-leren. De Open Universiteit moet zich gaan ontwikkelen tot een betrouwbare partner van individuen en organisaties, die zij te allen tijde kunnen aanspreken als zij competenties willen ontwikkelen of kwalificaties willen verkrijgen. De diensten zijn daarbij niet beperkt tot het toevallige aanbod dat in huis ontwikkeld is, maar strekt zich uit over een breed veld en op verschillende niveaus: wo, hbo, mbo en vooral ook op de aansluiting

tussen deze niveaus. Om dit te kunnen, zal de Open Universiteit ook vooral de leerinhouden bij externe partijen moeten zoeken en zal zij volop gebruik moeten maken van beschikbare open leermiddelen. De Open Universiteit positioneert zich op deze markt als een serviceprovider voor leven-lang-leren.

Over welke diensten hebben we het nu precies? Het stelsel aan samenhangende diensten waarop de Open Universiteit zich in de toekomst, samen met partners, zal gaan richten bestaat uit:

1. **Oriëntatie op loopbaan, talenten, competenties en kennis**: mensen en organisaties ondersteunen bij het oriënteren en reflecteren op de huidige en toekomstige kennis, competenties, functies en beroepen, resulterend in het formuleren van nieuwe doelstellingen op dit gebied (bijvoorbeeld een nieuwe competentie ontwikkelen, functieverbetering, overstappen naar een ander beroep, een opleiding volgen, up-to-date blijven, et cetera).

2. **Assessment/EVC/ePortfolio**: mensen en organisaties ondersteunen bij het vastleggen en waar nodig testen en certificeren van de formeel, informeel en non-formeel verworven kennis en competenties.

3. **Persoonlijk ontwikkelplan (POP)**: mensen en organisaties ondersteunen bij het maken van concrete, op maat gemaakte persoonlijke ontwikkelplannen, waarin een mix voorkomt van formele, informele en non-formele leeractiviteiten die de kortst mogelijke route definiëren naar het gestelde doel, uitgaande van de reeds verworven competenties en kennis. Daarbij speelt het inzetten van het brede aanbod dat beschikbaar is van meerdere publieke en private aanbieders een cruciale rol.

4. **Leeromgeving**: mensen en organisaties ondersteunen bij het uitvoeren van de in het persoonlijk ontwikkelplan geformuleerde formele, informele en non-formele leeractiviteiten. In de meeste gevallen in de context van een vakspecifiek leernetwerk dat een sociale context biedt voor het leren en dat niet eenmalig beschikbaar is, maar permanent toegankelijk voor het leren en uitwisselen van kennis en het communiceren met vakgenoten.

5. **Kennis delen**: mensen en organisaties ondersteunen bij het beschikbaar maken en verkrijgen van relevante kennisbronnen, die door professionals kunnen worden geraadpleegd en die in onderwijs gebruikt kunnen worden als leermiddel. In deze context zullen de open leermiddelen van de Open Universiteit een prominente rol gaan spelen.

6. **Matchen**: mensen en organisaties ondersteunen bij het matchen van competenties op beroeps- en competentieprofielen, onder andere om de juiste persoon op de juiste plaats te krijgen, om effectieve teams samen te stellen, of om de inzet van personen in andere beroepen en functies te bevorderen.

Wat doen we nu concreet? In de afgelopen jaren is al een flink aantal stappen gezet, waarbij moet worden opgemerkt dat de realisatie van dit soort trajecten vier fasen volgt: a) onderzoek en ontwikkeling, b) experimenten in de praktijk, c) implementatie en d) exploitatie. Momenteel zijn de eerste producten in de faseomslag van onderzoek en ontwikkeling naar experimenten in de praktijk en we streven ernaar de komende jaren stap voor stap tot implementatie en exploitatie te komen van de diverse diensten.

De onderzoek- en ontwikkelactiviteiten van de Open Universiteit zijn de laatste jaren steeds specifieker gericht op de problematiek van leven-lang-leren. Voorbeelden zijn het onderzoek naar leernetwerken voor professionals, het onderzoek naar nieuwe vormen van assessment (waaronder EVC), het onderzoek naar intensievere en efficiëntere leeromgevingen en de ontwikkeling van methodieken voor het flexibiliseren van leerpaden. Voor een overzicht van de vrij beschikbare research papers, zie: http://dspace.ou.nl. Daar zijn momenteel meer dan duizend onderzoekspapers, proefschriften, presentaties en dergelijke te vinden over deze thematiek.
Een van de activiteiten van het onderzoekscentrum CELSTEC (Centre for Learning Sciences and Technologies, voorheen OTEC) betreft het leiden van het grootschalige, door de Europese Unie gefinancierde project TENCompetence (www.tencompetence.org). In dit project worden de methodieken en ict-tools ontwikkeld die nodig zijn om leven-lang-lerendiensten te ondersteunen. In deze context vinden ook experimenten plaats in de praktijk. Voorbeelden van concrete experimenten die zijn uitgevoerd zijn:

- het ondersteunen van de omscholing van professionals in de filmindustrie om de omslag te maken van analoge film naar digitale film
- het bijscholen van ict'ers op het vlak van softskills en managementvaardigheden
- het professionaliseren van medewerkers die verantwoordelijk zijn voor het watermanagement in de verschillende landen rond de Nijl in Afrika
- het ondersteunen van de zelfgeorganiseerde, open school Agora in Barcelona op het gebied van sociale inclusie
- het bevorderen van regionale arbeidsmobiliteit in het Empower Limburg-project; een achttal organisaties doet mee om de mobiliteit tussen de instellingen te bevorderen voor de functies: operationeel manager, tactisch manager, HR-adviseur en senior HR-adviseur.

Zoals te zien is, gaan de meeste van deze onderwerpen niet over vakgebieden die de Open Universiteit zelf in huis heeft. De geboden diensten zijn de eerder genoemde: oriëntatie, assessment, POP, leeromgeving, kennisdelen en matchingdiensten. Er zijn inmiddels allerhande tools ontwikkeld voor de meeste van deze categorieën van diensten. Aan het eind van 2009 worden deze tools vanuit het TENCompetence-project opgeleverd.

Conclusie

In deze bijdrage is kort aangegeven welke positie de Open Universiteit Nederland inneemt als partij die een onmisbare rol speelt in de ontwikkeling van de nationale kennissamenleving. Daarbij is gekozen voor een missie waarbij we transformeren van een bama-aanbieder tot dé universiteit voor leven-lang-leren. Speerpunten zijn het realiseren en faciliteren van open leermiddelen en het bieden van een scala aan leven-lang-lerendiensten eromheen, naast het huidige opleidingsaanbod, ondersteund met open beschikbare ict-tools. We hebben aangegeven dat we in volle gang zijn met experimenten en dat in de komende tijd gewerkt gaat worden aan concrete implementaties en aan het aanbieden van deze diensten in de markt.

Met de realisatie hiervan is de Open Universiteit Nederland klaar voor de komende 25 jaar. Het 'Open' in onze naam is dan nog 'OpenER' dan het de afgelopen 25 jaar al was.

Referenties

Stein, J. (2009). *Primary Motivations for Open Education*. http://flexknowlogy.learningfield.org/2009/01/13/primary-motivations-for-open-education/ (bezocht op 19-3-2009).

Wiley, D. (2007). *Open Education License Draft*. http://opencontent.org/blog/archives/355 (bezocht op 19-3-2009).

View publication stats